

paragrafen maar gewoon over te slaan. Het boek leunt namelijk niet enkel op cijfers: grote lijnen worden afgewisseld met spannende anekdotes, bijvoorbeeld over hyperwitte broodvarianten of voedsel fraudeurs die krijt, gips of kopersulfaat toevoegen om hun brood meer gewicht te geven.

Het centrale argument van Scholliers' betoog is dat zich twee revoluties hebben voltrokken: de eerste rond 1880, wanneer roggebrood, ongebuild en grof gebuild tarwebrood worden verdrongen door fijn witbrood, en een tweede revolutie honderd jaar later, met de terugkeer van het ongebuilde tarwebrood, vaak gemengd met andere graansoorten. De eerste revolutie is een prijsrevolutie en volgens de auteur het werk van 'grand changes': in het laatste kwart van de negentiende eeuw stroomt goedkoop en kwalitatief hoogstaand graan vanuit de VS Europa binnen, gestimuleerd door de afschaffing van invoerbelasting. Samen met de mechanisering van de bakkerswereld zorgt dit voor daling van de broodprijzen en prijschommelingen, wat vervolgens belangrijke voorwaarden waren voor de doorbraak van de consumptiemaatschappij, met witbrood als haar symbool. De tweede revolutie noemt hij een smaakrevolutie als gevolg van 'everyday changes': consumenten zijn het saaie en smaakloze witbrood beu en bakkers spelen hierop in door terug te grijpen op ambachtelijke technieken om tanende verkoopcijfers te stimuleren.

De eerste revolutie is helder en uitgebreid door de hoofdstukken verweven; de tweede is echter wat lastiger te vatten. De smaakrevolutie lijkt namelijk net zoveel – of wellicht zelfs meer – met gezondheid dan met smaak te maken te hebben. Bovendien is het niet geheel duidelijk of deze revolutie daadwerkelijk *bottom-up* (consumentgedreven) was, of het gevolg van bredere ontwikkelingen, zoals de noodzaak voor bakkers om te innoveren door afnemende winstmarges en de prijzenoorlog met supermarkten en (buitenlandse) broodfabrieken, of breder geaccepteerde wetenschappelijke inzichten in kwalitatief goed voedsel. Tenslotte geldt voor beide 'revoluties' dat het om een geleidelijk proces van verandering ging, dat niet overal

tegelijktijd plaatsvond, waarmee de term 'transities' wellicht toepasselijker lijkt.

Dat een boek discussiepunten opwerpt is echter slechts een teken dat de materie interessant genoeg is om erover door te praten. Met *Brood* bewijst Scholliers wederom de relevantie van voedselgeschiedenis als een subdiscipline die sociale, economische, politieke en culturele perspectieven samenbrengt om zo grote maatschappelijke ontwikkelingen te duiden. De afsluiting van het boek toont bovendien het hedendaagse belang, als Scholliers oproept om de 'smaakrevolutie' eindelijk te democratiseren en sociale ongelijkheid omtrent gezond en smakelijk brood te temperen, door middel van overheidssteun en subsidies. Daar sluit deze recensent zich volledig bij aan.

Ingrid de Zwarte

KENNETH LASOEN

Geheim België. De geschiedenis van de inlichtingendiensten 1830-2020

Tielt, Lannoo, 2020, 412 p.

Tot de jaren '80 van de vorige eeuw waren *intelligence studies* een nauwelijks ontgonnen deelgebied van de historiografie. De belangrijkste reden daarvoor is de ontoegankelijkheid van archieven: geheime diensten delen nu immers niet graag hun geheimen en overigens is de geheimhouding van overheidswege opgelegd. Vaak was de nieuwsgierige onderzoeker wel verplicht zijn toevlucht te nemen tot journalistieke of sensationele publicaties.

De algemene vraag naar meer openheid, een late bloeier van de geest van 'mei '68', had ook zijn weerslag op de wens om de geschiedenis van geheime diensten te schrijven. De tendens was het eerst zichtbaar in de Angelsaksische landen en waaide al snel over naar het vasteland. Onderzoekers die zich toelieden op deze geschiedenis zorgden voor publicatiemogelijkheden. In Nederland werd in 1991 het NISA opgericht (*Netherlands Intelligence Studies Association*), in 2005 in België gevolgd door het BISC (*Belgian Intelligence Studies Center*), dat zelf ook sinds 2012 *Cahiers* publiceert. In de academische wereld groeide de belangstelling voor intelligence studies ziendero-

gen, waardoor ook bij de diensten zelf een grotere bereidheid tot het delen van informatie zichtbaar werd. In 2005 verscheen een verzamelbundel essays over 175 jaar Staatsveiligheid, tien jaar later verscheen een andere verzamelbundel over de geschiedenis van de Militaire Veiligheid (de huidige ADIV), en in hetzelfde jaar publiceerde de Koninklijke Unie van Inlichtingen- en Actiediensten een monumentaal Gedenboek van de medewerkers van de inlichtingen- en actiediensten (IAD) uit de Tweede Wereldoorlog. Daarnaast werd het verzet in het algemeen, en de inlichtingendiensten in het bijzonder object van detailstudie, mede doordat de overheid in het begin van de jaren 1990 de archieven van de IAD en van de Staatsveiligheid in Londen deponeerde bij het CegeSoma, waar ze kunnen geraadpleegd worden. Enkele jaren eerder zag een eerste globaal naslagwerk over de IAD het licht.¹ De auteur, zelf een oudgediende van het net Marc, kon echter nog niet de archieven van de Staatsveiligheid in Londen raadplegen.

De bijdragen uit de verzamelbundels zijn van ongelijke waarde en de bundels zelf waren te onsamenhangend. Kenneth Lasoen, die *intelligence studies* doceert aan de Universiteit Antwerpen, besloot dat er een wetenschappelijke synthese moest komen. Zijn boek 'Geheim België' biedt inderdaad een synthetische institutionele geschiedenis van de twee officiële Belgische inlichtingen- en veiligheidsdiensten: de Veiligheid van de Staat (VSSE) en de Militaire inlichtingen en veiligheidsdienst, de Algemeen Dienst Inlichtingen en Veiligheid (ADIV).

Eén van de verdiensten van Lasoen's boek ligt in het gebruik van nog niet eerder toegankelijke of nog niet gebruikte bronnen. Lasoen heeft vooral voor de periode 1830-1945 gebruik kunnen maken van wat overblijft van het archief van beide diensten dat bewaard wordt in hoofzakelijk drie instellingen: het archief van het Koninklijk Paleis, de Historische Dienst van de Krijgsmacht en het Algemeen Rijksarchief.

Het raadplegen van deze niet eerder toegankelijke of niet eerder geraadpleegde bronnen verschaft de lezer nieuwe informatie over een aantal aspecten van de werking van de Staatsveiligheid sinds 1830 tot de oprichting van de Militaire Veiligheid in 1916. Zo vernemen we, bijvoorbeeld, hoe de Staatsveiligheid na de Belgische onafhankelijkheid op de hoogte was van orangistische complotten en van de (mislukte) plannen om in 1848 vanuit Frankrijk een staatsgreep in België ten uitvoer te brengen (de affaire 'Risquons Tout'). De auteur besteedt ook aandacht aan een van de meest becommentarieerde affaires waarbij de Staatsveiligheid betrokken was. Het gaat om het zogeheten 'Groot Complot' uit 1886, waarmee infiltranten van de Staatsveiligheid wilden 'bewijzen' dat ter linkerzijde (anarchisten, socialisten) plannen werden gesmeed om het regime omver te werpen. Het 'complot', dat door de Veiligheid zelf in elkaar werd gezet, kwam aan het licht en droeg bij tot de ontwikkeling van het wantrouwen dat tot diep in de 20^e eeuw tegenover de Staatsveiligheid werd gekoesterd door de politieke linkerzijde.

Maar ook de Militaire Veiligheid zette een complot in gang, dat zelfs leidde tot de opheffing van de dienst. Het betreft de affaire van de zogenaamde (vervalste) 'documenten van Utrecht', waarmee de Militaire Veiligheid wilde 'bewijzen' dat de Vlaams-nationalisten onder een hoedje speelden met de Duitse geheime dienst bij het bekampen van het (toen nog) geheim Frans-Belgisch militair akkoord.

Wat de tweede helft van de 20e eeuw betreft, besteedt Lasoen ruime aandacht aan het terrorisme van links en rechts ('Westland New Post', CCC, Al-Qaeda). Ook in dit verband raakte de Staatsveiligheid verwickeld in enkele hoogst risikante infiltraties.

Het besluit deze twee diensten in één boekwerk te bestuderen leidt vanzelf tot vergelijkingen. Lasoen besteedt terecht veel aandacht aan de rivaliteit tussen de twee diensten – één van de constanten in de verhouding tussen de Staatsveiligheid en de

1. Fernand Strubbe, *Geheime oorlog 40/45. De inlichtings- en actiediensten in België*, Tiel, 1992.

Militaire Veiligheid. De spanning kwam wellicht het best tot uiting tijdens de Tweede Wereldoorlog. De Belgische regering in ballingschap moest vanuit het niets twee nieuwe diensten oprichten, waarbij de aanvankelijke rivaliteit evolueerde naar vijandschap. Voor dit aspect van Lasoen's stelling dat de Belgische geheime diensten in Londen een voortzetting van de vooroorlogse instellingen waren, valt iets te zeggen. Lasoen maakt echter geen kwalitatief onderscheid tussen de 'Londense' instelling en de dienst in vreedstijd opererend op het eigen grondgebied. Daardoor gaat een aspect verloren dat echter wel moet gesignaleerd worden. De 'Londense' Staatsveiligheid was een atypische dienst, een soort Staatsveiligheid *ad hoc*, met andere werkwijzen, nieuw personeel en andere objectieven (contact met het bezette land, stimulering van het Verzet). Na de Tweede Wereldoorlog werd dan weer teruggegrepen naar vooroorlogse structuren. De naoorlogse evolutie is onder meer gekenmerkt door een zeer trage ontwikkeling naar meer openheid van de diensten.

Tot de grotere openheid op inlichtingsgebied hebben mogelijk de Parlementaire Onderzoekscmissies bijgedragen die werden ingesteld rond enkele hete hangijzers zoals de moord op Patrice Lumumba en op Julien Lahaut evenals het functioneren van anticommunistische *stay behind* netwerken. Het is daarbij opvallend dat beide geheime diensten over belangrijke informatie beschikten die ze slechts meedeelden nadat ze daartoe verplicht waren. Vooral het zogeheten 'Gladio'-netwerk deed veel stof opwaaien en liet onder meer ook zien dat het wel degelijk mogelijk is in België een geheim te bewaren: na alles wat we ervan weten kan de werking van de *stay behind*-netwerken als een van de best bewaarde geheimen van de Belgische geschiedenis beschouwd worden.

In zijn slothoofdstuk pleit Lasoen voor grotere binding van de diensten met de democratische instellingen. Sinds de goedkeuring van de Wet op Bijzondere Inlichtingenmethodes in 2010 moet een grotere controle op de diensten mogelijk zijn. De nationale instellingen hadden lessen getrokken uit het verleden. De eigengereidheid waarmee

sommige hoofden van de diensten optraden, kan nu worden tegengegaan. In dat verband besteedt Lasoen de nodige aandacht aan het 'tijdperk Raes', waarin het toenmalige hoofd van de Staatsveiligheid een zeer eigenzinnig beleid voerde.

De auteur is zich ervan bewust dat zijn boek lacunes vertoont. Zo missen we informatie over de rol van de diensten in Congo (maar Lasoen gaat dit aspect in een latere publicatie behandelen). Dezelfde lacune geldt voor de contacten tussen de Belgische diensten en hun gelijken in het buitenland. Vooral het tweede punt is gevoelig omdat de relaties met bevriende diensten bedekt moeten blijven. Maar wat aan het licht is gekomen in de 'Gladiocommissie' is alvast veelbelovend als een mogelijk toekomstig onderzoeksgebied.

Etienne Verhoeyen

MATTHIAS MEIRLAEN, EDDY PUT,
JO TOLLEBEEK, TOM VERSCHAFFEL (EDS.)
***Een wereld van verschil? De zuidelijke
rijksuniversiteiten in het Verenigd Koninkrijk
der Nederlanden (Verhandelingen van de
Koninklijke Vlaamse Academie van België voor
Wetenschappen en Kunsten. Nieuwe reeks, 36)***
Leuven, Peeters, 2021, 267 p.

De bundel *Een wereld van verschil?* verscheen naar aanleiding van het congres 'Tweehonderd jaar Rijksuniversiteit Leuven: breuken en continuïteiten in het universitaire geheugen' dat het Rijksarchief in Leuven op 7 oktober 2017 organiseerde. De Leuvense historici Matthias Meirlaen, Eddy Put, Jo Tollebeek en Tom Verschaffel stonden in voor de redactie. Zestien voorname (universiteits)historici uit België en Nederland leverden de verschillende bijdragen aan.

In 1815 richtte koning Willem I een Ministerie van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen op om het onderwijs in de noordelijke en zuidelijke provincies van het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden op elkaar af te stemmen. In het zuiden dienden er drie rijksuniversiteiten te komen als tegenhangers van die van Groningen, Leiden en Utrecht. Dit leidde in oktober 1817 tot de opstart van een rijksuniversiteit in Leuven, Gent en Luik. Voor het